

prof. dr hab. Małgorzata Lipowska
Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 2023-06-12

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Sternak

pt. *Terapia integracji sensorycznej dzieci w relacjach matek.*

Interpretacyjna Analiza Fenomenologiczna.

promotor: dr hab. Anna Cierpka

Współczesne standardy praktyki klinicznej nawiązują do postulatów medycyny opartej na dowodach (evidence-based medicine, EBM), a w konsekwencji postulują stosowanie praktyki psychologicznej opartej na dowodach (evidence-based psychological practice, EBPP). Praktyka oparta na dowodach zakłada, że diagnostyka kliniczna oraz oddziaływanie terapeutyczne powinny opierać się nie tylko na doświadczeniu klinicysty, ale przede wszystkim odwoływać się do sprawdzonych, rzetelnych danych oraz współczesnych badań naukowych. Lansowany współcześnie w medycynie model biopsychospołeczny zakłada przy tym potrzebę interdyscyplinarnej diagnozy, uwzględniającej zarówno profil psychologiczny, jak i kontekst społeczno-kulturowy funkcjonowania osoby. Diagnoza tego rodzaju jest podstawą skutecznej i efektywnej interwencji w wykorzystaniu terapii opartej na dowodach (evidence-based practice). Niestety, w przestrzeni publicznej pojawia się coraz więcej ofert pomocy terapeutycznej, rehabilitacyjnej czy leczniczej opartych o „nowatorskie metody”, których efektywność czy nawet szkodliwość nie jest zweryfikowana. Przeciętny odbiorca takich usług często nie jest w stanie ocenić danej metody oddziaływania, przez co jest skazany na własną ocenę, kieruje się modą lub dostępnością. Jedną z takich teorii i metod terapii jest koncepcja integracji sensorycznej, która pomimo ogromnej popularności w Polsce bywa wręcz włączana do tzw. „pseudonauki”.

Do dyskusji nad problematyką teorii i terapii integracji sensorycznej włącza się pani magister Agnieszka Sternak opracowując rozprawę doktorską, opartą o rzadkie w psychologii badania jakościowe. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest interesującym i zarazem twórczym

pomysłem badawczym. Niepodważalną zaletą pracy jest już samo podjęcie ważnego zagadnienia, jakim jest próba empirycznej weryfikacji zagadnień związanych z odbiorem przez matki terapii SI.

Recenzowana praca ma nie tylko walory naukowe, lecz może być źródłem aplikacji do praktyki ze względu na odwoływanie się także do realnych sytuacji terapeutycznych.

Praca jest niemiernie obszerna, liczy bowiem 564 strony tekstu, nie licząc z bibliografii ani załączników. Ustosunkuję się zatem do poszczególnych części pracy, a z obowiązku recenzenta nakreślę swoje uwagi krytyczne.

Dysertacja składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów teoretycznych, rozdziału dotyczącego problematyki badań własnych, następnie metodyki, po których następuje przedstawienie wyników, dyskusja i wyodrębnione ograniczenia badań własnych oraz konkluzje. Na końcu pracy Autorka zamieszcza spis literatury, z której korzystała, a także aneks. Taka struktura pracy jest zgodna z wymaganiami. Od strony formalnej praca spełnia standardy stawiane pracom doktorskim o charakterze empirycznym, z dostosowaniem do badań jakościowych.

Już sama część teoretyczna jest bardzo obszerna, gdyż liczy 220 stron, wiele dysertacji doktorskich ogranicza się do tej objętości. Pierwsze moje pytanie jako recenzenta brzmiało: czy Autorka tak dokładnie i dogłębnie analizuje mało rozpowszechnione w literaturze zjawiska, czy też ma trudności z dokonaniem selekcji materiału. Postaram się rozwiać tę wątpliwość w toku recenzowania pracy.

Pierwszy rozdział o tytule: RODZINA JAKO SYSTEM W TERAPII to kompendium wiedzy z zakresu systemowego rozumienia rodziny. Doktorantka przytacza zarówno klasyczne definicje i ujęcia, jak i współczesniejsze. Ta część przygotowana jest niemalże jak rozdział podręcznika, jest precyzyjna i szczegółowa, nie jestem jednak przekonana czy w rozprawie doktorskiej taki poziom szczegółowości jest konieczny. Druga część rozdziału ma charakter przeglądu trajektorii ewolucji myślenia systemowego w terapii rodzin. Osią wokół, której koncentruje się wywód jest rola terapeuty rodzinnego i procesu terapii dla całego systemu rodzinnego, co doskonale wprowadza czytelnika w tematykę kolejnych części pracy.

Kolejny rozdział RODZINA MAŁEGO DZIECKA JAKO KONTEKST TERAPII jest bardzo obszerny i zawiera przegląd wybranych modeli terapeutycznych, kryterium doboru to zbieżność czasowa z osiowym dla dysertacji podejściem Ayres, czyli integracją sensoryczną. Sama autorka w taki sposób uzasadnia dobór koncepcji: „...*Wszystkie wymienione wyżej oddziaływania rozpatrują problemy*

małego dziecka wielodyscyplinarnie, osadzając je w kontekście relacji w systemie rodzinnym. Warto też zwrócić uwagę, że w świetle założeń powyższych podejść członkowie systemu nie są obciążani odpowiedzialnością za wystąpienie trudności, a zamiast tego postrzega się ich jako współ-ekspertów i współ-kreatorów zmiany, a także jako podmioty doświadczeń o specyficznych znaczeniach.”

Także w tym rozdziale zauważalne jest przywiązanie magister Sternak do odwoływania się do historycznego źródła koncepcji, a nawet definicji, co jest moim zdaniem nieco nadmiarowe w rozprawie doktorskiej. W drugiej stronie informacje o relacji Teorii Rozwoju Intersubiektywności i powstania jednej z medycznych klasyfikacji zaburzeń psychicznych najmłodszych DC, oraz poszerzenia dotyczących dzieci działań klasyfikacji DSM oraz ICD, osobiście jako psycholog kliniczny uważam za niezmiernie ciekawe.

Trzeci rozdział teoretyczny zatytułowany TEORIA I TERAPIA INTEGRACJI SENSORYCZNEJ JEAN A. AYRES, przybliży założenia integracji sensorycznej zarówno w ujęciu pierwotnym, zaś kolejny rozdział KRYTYKA I EWOLUCJA TEORII I TERAPII INTEGRACJI SENSORYCZNEJ JEAN A. AYRES prezentuje ich kolejne jej odsłony będące odpowiedzią na krytykę wersji oryginalnej. Oba rozdziały są bardzo obszerne i precyzyjne. Jednakże poza przywoływaniem znanych, i mniej znanych faktów, Doktorantka w krytyczny sposób się odnosi się do referowanych treści. Dobór materiałów zaprezentowanych w rozdziale świadczy o bardzo dobrym rozeznaniu Autorki w pracach dotyczących omawianych zagadnień – Doktorantka ponownie sięga do literatury współczesnej, jak i klasyki, odwołuje się zarówno do literatury światowej jak i polskiej, co bardzo dobrze świadczy o jego znajomości tematu i nie uleganiu modzie na powoływanie się wyłącznie na prace anglojęzyczne. Sama ta część opracowania warta jest opublikowania i włączenia w kanon lektur obowiązkowych dla osób zaangażowanych w proces terapii dziecka w systemie rodziny. Szczególnie fragmenty odwołujące się do wątpliwości naukowców w odniesieniu do metody, i próby ich rozwiania, powinny być rozpowszechnione w szerszym obiegu. Na szczególne podkreślenie zasługuje dokonanie swoistej syntezy i systematyzacji istniejących w literaturze przeglądów systematycznych, które uznawane są jako najwyższy poziom trafnego analizowania materiału empirycznego, dzięki czemu czytelnik może w zrozumiały i klarowny sposób zapoznać się z całym spektrum danych dotyczących teorii i terapii integracji sensorycznej. Przygotowany przez Doktorantkę schemat ukazujący *historię najważniejszych badań, odkryć i zmian określających współczesną konceptualizację i zastosowania terapii integracji sensorycznej*, sam w sobie zasługuje na wyróżnienie i stanowi egzemplifikację czytelności wywodu.

Ostatni rozdział teoretyczny TEORIA I TERAPIA INTEGRACJI SENSORYCZNEJ W POLSCE, zgodnie

z tytułem przybliży zarówno medale teoretyczne z tego obszaru istniejące w naszym kraju, poczynając od podejścia profesora Marty Bogdanowicz, a na najnowszych narzędziach diagnozy, takich jak bateria Neuropsychologiczna Diagnoza Dziecka, kończąc. Zaskakującym w pracy doktorskiej zabiegiem, ale bardzo interesującym, jest zaprezentowanie informacji dotyczących integracji sensorycznej, które dostępne są tzw. „szerokiemu odbiorcy, czyli przegląd Internetowych stron nie-naukowych.

Chcąc wystawić ogólną ocenę części teoretycznej skupię się na rozdziałach trzecim i czwartym. Jest to doskonały przykład kompendium wiedzy na rzadko poruszany w pracach naukowych temat – stąd są one bardzo obszerne. Na tym tle uzasadnione wydaje się dokładniejsze przywoływanie wiedzy z zakresu koncepcji rodziny, rozumiem, że mgr Sternak chciała zachować pewne proporcje pomiędzy informacjami powszechnie znanymi stanowiącymi niejako bazę dla treści kluczowych dla pracy. Cała część teoretyczna przyjmuje formę pewnej zaplanowanej opowieści. Podążając za narratorem, czytelnik po przypomnieniu sobie informacji z psychologii rodziny, zgłębia informacje na temat integracji sensorycznej, od koncepcji klasycznej, wraz z jej krytyką, poprzez wątpliwości naukowców, próbę ich obalenia aż do wiedzy społecznie responsywnej. Taka linia prowadzenia wywodu jest bardzo czytelna, ale zarazem doskonale argumentuje, dlaczego Doktorantka postawiła sobie takie, a nie inne cele badawcze. Ogólnie uznaję więc część teoretyczną dysertacji za bardzo udaną próbę usystematyzowanego zaprezentowania wiodącej tematyki rozprawy. Zakres i dobór świadczy o doskonałym rozeznaniu Autorki w pracach dotyczących omawianych zagadnień.

Jedynie uwagi, w formie sugestii, dotyczą używania terminów klinicznych, np. zamiast „jednostka chorobowa” proponuję „jednostka nozologiczna”. Ponadto należy moim zdaniem używać terminologii współczesnej, nawet jeśli autorzy cytowanych prac używali wcześniejszych nazw, np. „niepełnosprawność intelektualna”, a nie „upośledzenie umysłowe”. Drugi drobiazg dotyczy struktury rozdziałów, które nie zawsze kończą się posumowaniem, ale czasem zaczynają „podsumowującym wstępem”, w stylu „...w poprzednim odcinku...”, co niekoniecznie do mnie przemawia.

Część empiryczną otwiera klarowne zaprezentowanie problematyki badań własnych, gdzie cel badań Doktorantka określiła jako „... *konceptualizacja znaczenia doświadczeń związanych z uczestnictwem w terapii integracji sensorycznej. Podjęto próbę dokładnego opisu i interpretacji tych doświadczeń w perspektywie wykraczającej poza zmiany w funkcjonowaniu dziecka, świadczące o efektywności terapii bądź jej braku. Celem podjętego projektu jest wnikliwe zanalizowanie fenomenu zainteresowania terapią SI oraz jej podejmowania przez rodziców dzieci z trudnościami, mimo niejednoznacznych, często kontrowersyjnych ocen tej formy terapii.*”. Magister Sternak sformułowała

główny problem badawczy: „*Jak system rodzinny dziecka, u którego zidentyfikowano trudności charakterystyczne dla zaburzeń integracji sensorycznej doświadcza procesów diagnozy i terapii metodą SI?*” i wywiodła z niego kolejne trzy problemy niższego rzędu.

Osobny rozdział METODA bardzo precyzyjnie uzasadnia przyjęty przez doktorantkę paradygmat badawczy, co w wypadku prac z psychologii opartych o badania jakościowe jest zdecydowanie zasadne. Autorka wyjaśniła dlaczego zdecydowała się na wybór Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej, określając jednocześnie, że wykorzysta oprogramowanie CAQDAS do opracowania zebranych danych jakościowych, wskazując jego wady i zalety. Nie spotkałam się jeszcze z tak dokładnie opisanym w rozprawie doktorskiej planem badawczym, z prezentacją tabelaryczną włącznie. Za ogromny walor uznaję nawiązanie kontaktu z International Neuropsychological Society, INS w celu ustalenia oficjalnego stanowiska w sprawie teorii i terapii integracji sensorycznej. Szczegółowość tego rozdziału nie pozostawia recenzentowi pola do wątpliwości czy wybór metodologii był pełni zasady. Jedyna moja wątpliwość to, czy aż tak precyzyjne uzasadnienie było konieczne?

Ostatecznie analizie poddano wywiady z 13 matkami, które sumarycznie dostarczyły 1059 minut nagrań, 512 stron transkrypcji i ostatecznie 213 stron sprawozdań z wywiadów, które zaprezentowano w rozdziale ósmym o mało poetyckim i niespecyficznym dla tej konkretnie pracy tytule PREZENTACJA WYNIKÓW. Jak można się było spodziewać jest to rozdział niezmiernie obszerny, bo liczy 214 stron, i to ze względu na specyfikę materiału jakościowego, ale także zaprezentowany już wcześniej bardzo drobiazgowy styl narracji pani Agnieszki Sternak, trzeba jednak przyznać, że zestawienia tabelaryczne ułatwiają śledzenie wyводу. Wywiady zaprezentowane zostały w zbieżny sposób i analizowane zbiorczo. Jako recenzent nie będę odnosiła się do samych treści wywiadów tylko do ich analizy. Umiejętności analityczne i klasyfikacyjne Autorki pozwoliły na wyróżnienie dziewięciu głównych tematów przewijających się w wypowiedziach matek, ale także związane z nimi podtematy – stały się one swoistą nicią przewodnią analizy wywiadów.

Pracę kończy DYSKUSJA WYNIKÓW, która przyjmuje specyficzną formę, stanowi ona niejako spójna całość, ze wstępem i ponownym uzasadnieniem wybrania metodologii Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej i kolejnym poziomem analizy, jakby „z lotu ptaka”. Moją uwagę przyciągnęły szczególnie te elementy dyskusji, które odnosiły się do pierwotnych decyzji matek o rozpoczęciu terapii SI, ale także o jej kontynuowaniu, pomimo świadomości jej mankamentów. Ewidentnym walorem poznawczym pracy, i to mogącym mieć przełożenie na praktykę terapeutyczną,

jest unaocznienie jak istotną rolę terapia SI odgrywała nie tylko dla dziecka, ale całego systemu rodzinnego, co stanowi niejako wartość dodaną jej oddziaływania. Rozdział ten zawiera także rozważania dotyczące specyficznego jakościowego sposobu diagnozy, oczywiście wsparte są one literaturą przedmiotu. Za interesujący uważam zabieg holistycznego ujęcia omawianych zagadnień, łączący uzyskane w badaniach informacje z istniejącym stanem wiedzy. Dyskusja jest dojrzała i świadczy nie tylko o bardzo dobrej znajomości tematu, ale także przyjęciu indywidualnego sposobu analizy zjawiska przez Doktorantkę. Dla mnie jako dla psychologa-praktyka niezmiernie cenne są odniesienia zebranych danych do realiów terapeutycznych. Pani Magister formułuje wręcz wskazówki i zalecenia, które mogłyby być wykorzystywane w codziennej codziennym kontakcie rodzicami.

W podsumowaniu recenzji pragnę stwierdzić, że wartość merytoryczną rozprawy oceniam bardzo wysoko. Badania jakościowe nadal są rzadkością w psychologii, a podjęty problem ma znaczącą wartość poznawczą. Nie bez znaczenia jest aspekt aplikacyjny uzyskanych wyników. Drobne uwagi krytyczne przedstawione w recenzji nie umniejszają walorów ocenianej dysertacji.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska dowodzi bardzo dobrego przygotowania Doktorantki pod względem zarówno teoretycznym, jak i metodologicznym, co świadczy o jej umiejętnościach planowania i prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk społecznych w dyscyplinie psychologia.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja mgr Agnieszki Sternak pt. *Terapia integracji sensorycznej dzieci w relacjach matek. Interpretacyjna Analiza Fenomenologiczna* – napisana pod kierunkiem dr hab. Anny Cierpki – spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą o tytułach i stopniach naukowych z 2003 r. i wnioskuję o dopuszczenie mgr Agnieszki Sternak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.